
KNOWLEDGE ON POVERTY IN ROMA CHILDREN AS A MULTIDIMENSIONAL PHENOMENON

Kamelia Petkova, Ph.D

Institute for the Study of Societies and Knowledge, Bulgarian Academy of Sciences

kamelia.petkova@gmail.com

Abstract: In recent years, the problem of poverty and in particular the dimensions of poverty among Roma children are crucial. Interest in this phenomenon has its own substantial grounds. First Roma poverty is significantly higher than are other ethnic communities. Second, trends in the dynamics of poverty show that it is most concentrated in two clearly distinguishable groups: children and the elderly. Child poverty has different aspects and features in comparison with that in adults. For example, they are endangered in much greater degree of poverty than adults because they are highly dependent on the social environment and alone can not ensure its existence. Without exhaustive, this report examines some qualitative dimensions of poverty among Roma children, focusing on the consequences that it has on their behavior, development and future integration.

Keywords: Poor Roma households with children, child poverty.

ЗНАНИЕТО ЗА БЕДНОСТТА ПРИ РОМСКИТЕ ДЕЦА КАТО ФЕНОМЕН С МНОГО ИЗМЕРЕНИЯ

д-р Камелия Петкова

Институт за изследване на обществата и знанието- БАН kamelia.petkova@gmail.com

Abstract: През последните години, проблемът за бедността и по-конкретно за измеренията на бедността при ромските деца придобива изключително значение. Интересът към този феномен има своите съществени основания. На първо място бедността сред ромите е значително по-висока, в сравнение с другите етнически общности. На второ място, тенденциите в динамиката на бедността показват, че тя е най-концентрирана в две ясно открояващи се групи: деца и възрастни хора. Бедността при децата има различни аспекти и особености, в сравнение с тази при възрастните. Например, те са застрашени в много по-голяма степен от изпадане в бедност отколкото възрастните поради факта, че са силно зависими от социалната среда и не могат сами да осигурят своето съществуване. Без претенции за изчерпателност настоящият доклад разглежда някои качествени измерения на бедността сред ромските деца, съсредоточавайки се върху последствията, които тя оказва върху тяхното поведение, развитие и бъдеща интеграция.

Ключови думи: Бедни ромски домакинства с деца, детска бедност.

През последните години, проблемът за бедността и по-конкретно за измеренията на бедността при ромските деца придобива изключително значение. Интересът към този феномен има своите съществени основания. *На първо място* бедността сред ромите е значително по-висока, в сравнение с другите етнически общности. *На второ място*, тенденциите в динамиката на бедността показват, че тя е най-концентрирана в две ясно открояващи се групи: деца и възрастни хора. В подкрепа на това твърдение са резултатите от редица международни проучвания, в това число и данните от пилотното изследване на Агенцията на Европейския съюз за основните права (FRA) сред ромите, според което делът на ромските деца на възраст между 0 и 17 години, изложени на риск от бедност е почти два пъти по-голям, в сравнение с бедността сред децата от други етнически общности (вж. фигура 1) [1:43]. Изследователският интерес към проучване на някои аспекти на бедността при ромските деца е провокиран и от това, че детската бедност при ромите принадлежи към кръга от най-болезнените проблеми, от гледна точка на превенцията на ранното отпадане от училище и успешната образователна интеграция на този етнос в българското общество [2].

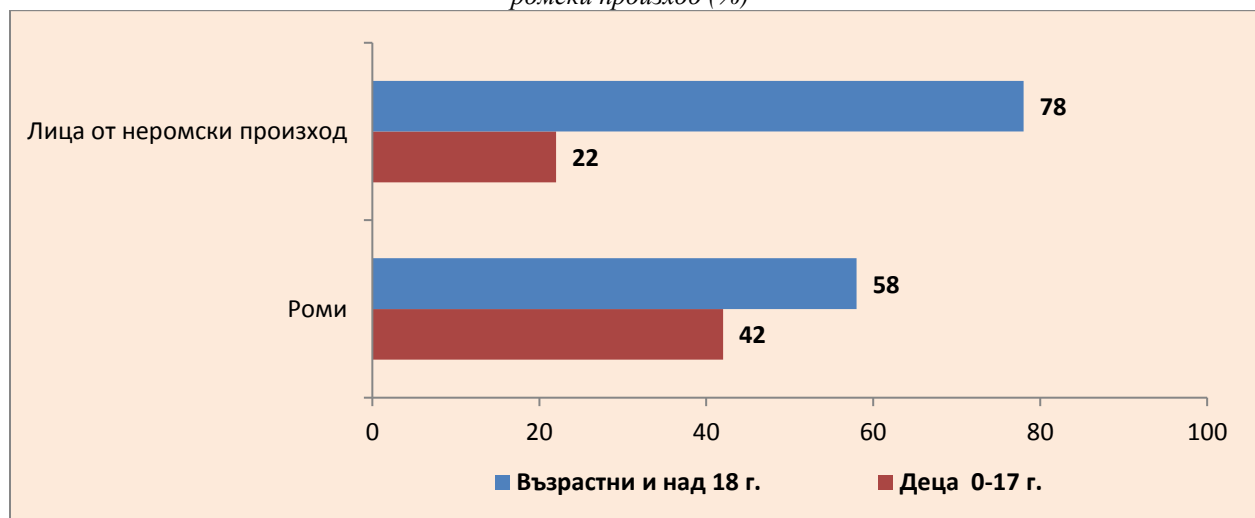
Настоящият доклад се базира на резултати от проведени през 2016 г. дълбочинни интервюта, сред ромски родители с деца на възраст до 17 г. живеещи в бедни домакинства¹⁶⁹. Основната цел на анализа е да се

---

¹⁶⁹ Бедно домакинство е това, чиито членове имат доход под официално приетата линия на бедност, която по данни на НСИ за 2016 г. е в размер на е 300 лв.

очертаят някои качествени измерения на бедността сред ромите, съсредоточавайки се върху последствията, които този феномен оказва върху поведението, развитието и бъдещето на децата. Следва да се има предвид уточнението, че направените изводи, констатации и заключения важат единствено и само за изследваната съвкупност, без претенции за по-широки генерализации. Как бедността се отразява на отношенията в семейството и най-вече – на цялостния процес на социализация? С какви проблеми се сблъскват децата в училище? Каква е визията и плановете на родителите за бъдещето на техните деца? Това са някои от въпросите, които ще бъдат разгледани в настоящия доклад.

Фигура 1. Дял на децата на възраст между 0 и 17 години, изложени на риск от бедност от ромски и от неромски произход (%)

Източник: [1:43]

Важно качествено измерение на детската бедност е отношението към родителските задължения в семейството. Като цяло резултатите от проведените дълбочинни интервюта показват, че ситуацията на бедност в домакинството в повечето случаи поражда трудности в семейните отношения и по-конкретно между родители и деца. Независимо от това, на въпроса: „Общувате ли с Вашето дете/ца?“ всички ромски родители дават положителен отговор. Диференциацията идва основно по линията на времето, което родителите отделят за децата, както и по темите за които разговарят. Ангажирани в търсенето на прехрана и издръжка на семейството, в домакинствата с доходи под линията на бедност твърде често се стига до това по-големите деца да прекъснат училище и да поемат родителски функции, занимавайки се с отглеждането на по-малките братя или сестри. Приема се за нормално по-големите да поемат отговорности в семейството, включително и да работят, с цел осигуряване на прехрана, като времето, което родителите отделят на децата е много малко или почти никакво:

- „Ох, как да кажа, колкото и да искам нямам много време за разговори с него. Проблемите всеки ден са много – като започнем от това какво да купя от магазина с тези стотинки, какво да ядем... Малкия има нужда от ново яке, че старото вече за нищо не става – скъсано е и ципа нещо не се затваря, а как да ходи на училище в този вид, то неговите съученици ще му се подиграват. От друга страна гледам една болна свекърва, едвам успявам да и купя част от лекарствата, които трябва да пие всеки ден, немотия, немотия ти казвам....”
- „Нямам време за него- той трябва сам да се оправя в живота. Аз на неговите години вече имам семейство и деца за които да се грижа”.

Водени от необходимостта за задоволяване на основни, базови потребности, изследваните ромски родители, живеещи в бедни домакинства твърде често пренебрегват или омаловажават нуждите, потребностите и проблемите на своите деца в смисъла на необходимост от подкрепа или споделяне:

- „Време за разговори – абсурд, то аз едвам имам време да си измия очите – по цял ден съм навън, само и само да изкарам един лев, за да мога поне да купя хляб и нещо друго от магазина за вечеря.”;

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

- *„Нямам време, говорим си, докато обикаляме кофите вечер, но пак малко разговаряме, защото имаме друга цел – да намерим нещо за ядене, което да го занесем в къщи”.*
- *„Почти не си говорим за училище, защото самата аз съм неука и не разбирам нищо от това, което учат. То сина знае и за това и вече не ме пита за домашни и за училищни работи. У нас ги говорим предимно за това колко пари имаме и за какво ще ни стигнат”.*
- *„По-цял ден съм навънка в студа и като се върна от работа няма време за разговори. Трябва да направя нещо бързо за ядене, че мъжът ми ще си дойде. Той цял ден е в гората и работата му е много тежка. Децата се оправят сами. Ако могат пишат, ако не могат отиват без домашни, не мога да се занимавам и с тях. Та аз съм с основно образование.”*

Именно липсата на емоционална близост между родителите и децата, в повечето случаи води до отдалеченост в отношенията между тях, а също така и до negliжиране на личността на детето, което от своя страна рефлектира в изкривяване на процеса на социализация като цяло. Причините за наличието на тази емоционална празнина се дължи предимно на фиксиране на вниманието върху материалните проблеми (липса на пари, нужда от покриване на ежедневни разходи, търсене на работа и прехрана).

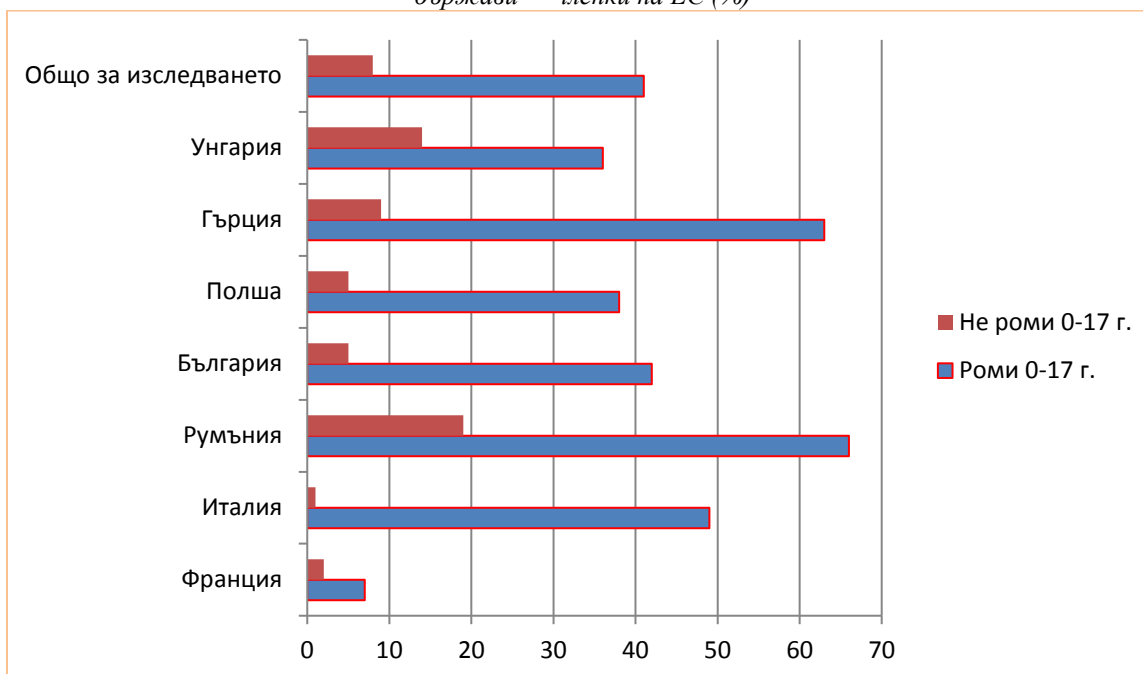
Трудностите във взаимоотношенията между родителите и децата рефлектират, както върху родителите така и върху децата, които най-често страдат от създалата се ситуация. В зависимост от детето това страдание би могло да има различни измерения - затвореност, потиснатост, неувереност, ниско самочувствие, агресивност, липса на желание за посещаване на училище и дори отпадане от образователната система.

На въпроса: „Случвало ли Ви се е да имате спор в семейството с децата/детето Ви за пари?” почти всички от изследваните ромски родители, живеещи в бедни домакинства открито признават, че имат много сериозни проблеми:

- *„Да постоянно. Те искат всеки ден пари за училище, за да могат да си купят вафла, сок, а аз нямам от къде да ги взема. Това е положението”;*
- *„Да, винаги. Понякога си давам и последните пари, но това е рядко защото започваме да се караме. Питат и не разбират защо нямаме пари.”*
- *„Да, случвало ми се е и почти винаги той (детето) ми се разплаква”;*
- *„Ами случвало се е и то доста често. Обяснявам им, че понякога се налага човек да се лишава от нещо, защото няма пари за това, но те са деца и си искат своето.”*
- *„Редовно ми се случва децата да си лягат гладни, защото няма какво да им дам да ядат. Това е, то и аз съм гладна, ама няма кой да ме пита”.*

В подкрепа на изказаните по-горе мнения са и данните от проучването на Агенцията на Европейския съюз за основните права, според които делът на ромските деца на възраст под 18 години, живеещи в домакинство, в което поне едно лице „е трябвало да си легне гладно, защото не е имало достатъчно пари за закупуване на храна“ е значително по-висок, в сравнение с домакинства от неромски произход (вж. фигура 2). Процентите на глад сред децата са поне три пъти по-високи за анкетираните лица от ромски, отколкото за тези от неромски произход [1:46]. Данните сочат, че в различните страни, обхванати в проучването са различни измеренията на бедността по показателя „глад в семейството и липсата на средства за вечеря”. В Италия процентите на децата, живеещи в домакинства, които страдат от глад, са 40 пъти по-високи за лицата от ромски, отколкото за лицата от неромски произход, което в рязък контраст с факта, че тази държава има и втория по големина процент на заетост на ромите. В България близо 42% от ромските деца са попадали в подобна ситуация, за разлика от онези с неромски произход, при които подобни случаи на глад са се случили при 5% от децата [1:46].

Фигура 3: Най-малко едно лице в домакинството си е легнало гладно поне веднъж през последния месец, по държави — членки на ЕС (%)

Източник: [1:43]

В пряка връзка с отношението към родителските права и нивото на бедност са и отговорите на родителите за джобните пари, които дават на децата си. Малка част от интервюираните респонденти споделят, че се стремят да осигуряват джобни пари на децата си. При онези, които казват, че все пак дават средства за училищни закуски се наблюдават известни различия от гледна точка на размерът на тези пари. Ако при някои от родителите, сумите за джобни пари за децата варират в размер между 0,50 ст. и 1 лева, то при други достигат и до 2 лева на ден.

Проведените дълбочинни интервюта с ромски родители регистрират наличието на разлики между децата по отношение на тяхната склонност към прояви на девиантно поведение. В най-общ план се отграничават два сценария за развитие на детето. При първият, независимо, че детето е лишено от средства за „нормално“ съществуване и в повечето случаи е принудено да живее в лишения, то следва своите материални цели, без да излиза от общоприетите норми и макар и трудно успява да завърши училище. При вторият сценарий детето иска да надскочи своя материален статус и прибягва до нарушения в общоприетите норми. В зависимост от неговата възраст зависи и степента на нарушаване на тези норми. Така например, част от бедните деца отпадат от училище или просто го напускат предсрочно. Липсата на пари за джобни, за закуски, дрехи и обувки, както и отдалечеността на учебното заведение са сред най-често споменаваните от родителите причини, поради които техните деца спират да ходят на училище:

- „Изнемогваме, нямаме пари за дрехи, обувки и тетрадки. Виждам , че го е срам да ходи с това облекло, че е подтиснат и винаги с лошо настроение.“;
- „Нямам пари , за да му купя учебници и тетрадки. Това е. Иначе е умен, но се налага да си остане и да помага на баща си“;
- „Парите в къщи не стигат, щом не иска да ходи на училище да не ходи, няма да го насилвам. Нека помага, за да можем да се изхранваме.“.

Именно материалните лишения и ограничени финансови възможности на бедните домакинства се отразяват крайно отрицателно върху развитието и бъдещите възможности на децата. Невъзможността да посещават училище води до липса на социално общуване с техните връстници и липса на образование, а това ги обрича на социална и икономическа изолация и поддържа омагьосания кръг бедни родители – бедни деца. Особено тежко е положението на децата, които живеят в семейства на трайно безработни, на самотни родители или в

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
 31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

многочленни домакинства. Данни от проведеното през 2011 г. проучване на Агенцията на Европейския съюз за основните права показват, че участието на пазара на труда на ромските жени често се разглежда като важен допълващ инструмент за преодоляване на детската бедност [1:43]. Според изследването, в домакинствата без деца на възраст до 18 години участието на жените в пазара на труда води до съществена разлика за риска от бедност на този вид домакинства. [1:43]. Независимо от заетостта на жените в повечето държави, степента на обедняване за домакинствата без деца остава висока. Само в Унгария и Полша работата на жените намалява риска от бедност за тези домакинства до 40%. [1:43].

Таблица 1: Изложени на риск от бедност с работещи и неработещи жени в семейството*, по брой на децата в домакинство от ромски произход и държави — членки на ЕС (%)

	Многочленни домакинства без деца		Многочленни домакинства с 1 дете		Многочленни домакинства с 2-3 деца		Многочленни домакинства с 4 и повече деца	
	Нито една жена не е на работа	Една или повече жени са на работа	Нито една жена не е на работа	Една или повече жени са на работа	Нито една жена не е на работа	Една или повече жени са на работа	Нито една жена не е на работа	Една или повече жени са на работа
BG	90	65	91	79	90	82	94	91
CZ	77	63	77	74	82	80	97	93
EL	87	70	86	75	88	88	92	92
ES	91	76	92	80	91	78	95	100
FR	97	71	97	100	99	100	97	100
HU	72	40	83	72	86	75	96	89
IT	99	91	100	89	99	100	98	91
PL	75	40	74	81	84	81	85	89
PT	94	88	94	74	99	96	98	100
RO	64	49	74	54	84	75	93	83
SK	84	51	91	72	97	87	97	94

Източник: [1:43]

Бележка: *Само многочленни домакинства (МЧД) от ромски произход с поне една жена в трудоспособна възраст. Децата: под 18 години и живеещи в домакинството.

Данните сочат, че степента на риск от бедност се повишава с броят на децата, като заетостта на жените не оказва съществено въздействие върху обедняването на домакинствата с деца в никоя от обхванатите в проучването държави членки, с няколко изключения. [1:43] В Румъния степента на риск от бедност за домакинствата с едно дете е 54%, ако поне една жена в домакинството работи, в сравнение със 74%, ако нито една жена не работи (вж. таблица 1). Това може да се обясни със специфичния праг на бедност в Румъния, където дори малки доходи помагат за надхвърляне на прага. [1:43] В нашата страна, обаче ситуацията е различна и липсата на заетост на жените в домакинството оказва съществено значение върху повишаването на риска от бедност при децата в семейството.

Данните от проведените дълбочинни интервюта показват, че изборът на училище на децата при семейства, които са в ситуация на оцеляване по разбираеми причини се прави на база близост, а не на съзнателен избор, за да не се харчат пари за транспорт. Обикновено това са квартални училища, до които може да се стигне пеша. Повечето ромски родители споделят, че децата им учат в най-близкото квартално училище:

- „Най-важното е да е близко до къщи, защото нямаме излишни пари.”;
- „Не мога да му давам пари и за транспорт, учи като другите деца в квартала”.

От тези, които все пак посещават училище, успехът който имат е по-скоро задоволителен. Това произтича от факта, че някои от тях са принудени в извънучилищно време да работят или да помагат на семейството:

- „Добър ученик е, но може и повече. Никога не си е писал домашните в къщи. След училище отива да работи в магазина до нас – помага при разтоварването на стоката, мете, чисти”.
- „Аз не гледам успеха, важното е да минава сроковете, дали ще има петици или тройки все едно. Като си отличник, та какво – пак няма работа и се чудя от къде да изкарам някой лев”.

Важен аспект при проучването на някои качествени аспекти на бедността при децата е изследването на проблемите, с които ромските деца се сблъскват в училище. В проведените дълбочинни интервюта с ромски родители, зададохме някои въпроси, целящи изясняване на обстановката, в която подрастващите учат.

Идеята беше да се регистрира доколко, с каква честота и с какви по характер проблеми най-често се сблъскват децата в училище. Данните показват, че като цяло интервюираните родители споделят, че техните деца не се сблъскват ежедневно с проблеми в училище като кражба на пари, на телефон, побой, заплахи и други. Макар и често децата все пак срещат трудности в своя ученически живот. Като такива са посочени най-вече конфликти със съученици, проблеми с учителите, подигравки, заради етноса, лошото облекло и вещи. Впечатление прави също така и това, че сред родителите се срещат и такива, които не знаят с какви проблеми се сблъскват децата им в училище. Този факт означава от една страна липса на заинтересованост към проблемите на своите деца, а от друга – нежелание на децата да споделят своите проблеми с по-възрастните.

На въпроса: „Случвало ли Ви се е да Ви търсят в училище за някакви прояви на неприемливо поведение на Вашите деца/дете?“ половината от ромските родители от бедни домакинства споделят, че през изминалата учебна година са били викани от училищното настоятелство поради различни деяния от страна на детето. Като такива са посочени:

- **Обида на учител:** „Класната искаше да разговаря с мен, защото сина редовно обижда учителката по математика. Карам му се в къщи, а той ми вика, че тя се отнася грубо, че не обяснява задачите, а после му пише двойки.“;
- **Отсъствие от училище:** „Много пъти съм ходила в училището при класната. Моят син бяга редовно от училище и има много отсъствия. Казва, че не му е интересно в клас и че училището е губене на време“;
- **Нарушаване на дисциплината:** „Ходя в училището защото детето много говори в час и разваля дисциплината, особено в часовете по български език“;
- **Прояви на агресивно поведение:** „Само веднъж. Дъщерята беше ударила шамар на една нейна съученичка, защото другото момиче я е обиждало и ѝ се е подигравало за това, че няма телефон. Голяма драма беше и сега събирам пари за телефон, но е много трудно. Няма от къде да взема 200 лв. за нов“;
- **Драскане по стени:** „Да, случвало ми се е. Преди две години ходих и дори боядисах една от стените на физкултурния салон на училището. Заедно с приятели детето ми беше надраскало някакви йероглифи като протест срещу държанието на учителя по физическо и това, че не му позволява да играят с топката.“

В проведените интервюта зададохме и някои въпроси, касаещи начина, по който техните деца прекарват извънучилищното си време. Като цяло преобладават отговорите на родителите, че техните деца в свободното време са ангажирани и в домашната работа, гледат членове на семейството, братя и сестри, а дори и някои от тях упражняват платен труд. Сред най-често споменатите причини, за да работят децата в семейството са посочени:

- **Необходимост от допълнителни доходи:** „Големия ми син работи почасово в едно заведение, защото аз вече изнемогавам, не мога да му осигуря пари за да си купи нов телефон, нови дънки и маратонки. Казвам му, ако искаш да имаш пари, то трябва да работиш, все пак вече си на седемнадесет години.“
- **Работа по собствено желание:** „Да, работи защото така иска, иска да бъде независим, да може да черпи по бира своите приятели, да ходи на кино с приятелка.“

От изложеното до тук можем да кажем, че тревожен проблем наблюдаващ се при някои от децата, живеещи в бедни домакинства е свързан с очертаващата се зависимост: променена социализация – съсредоточаване върху материалната страна на живота, с цел компенсирание на липсите и от тук изкривяване на начините за постигане на целта. Изкривеният процес на социализация и систематичната материална депривация при някои от децата израснали в бедни домакинства по-често води до нарушения в социалната интеграция, а от тук и до прояви на неприемливо поведение (бягане и напускане на училище, нарушение на училищните правила и училищната база, агресия над съученици, упражняване на детски труд), което оказва пагубно въздействие върху бъдещата реализация на детето в живота.

Какъв е погледът към бъдещето през призмата на ромските родители, живеещи в бедни домакинства?

В проведените дълбочинни интервюта зададохме и някои въпроси, имащи за цел проучване на вижданията и очакванията на родителите за бъдещата реализация на техните деца.

Данните показват, че повечето ромски родители, живеещи в бедни домакинства нямат ясно дефинирани планове и визия за бъдещето на своите деца. Подтиснати от трудния живот, който са принудени да водят,

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

голяма част от тях с песимизъм гледат към близкото бъдеще и възможността за успешна реализация в живота на собствените им деца. При онези, които все пак имат някакви идеали и мечти за своите деца, то те предимно са с материален характер, като например:

- „Не знам с какво е най-добре да се занимава. Определено трябва да бъде нещо, което да му носи пари и да може да живее нормално”;
- „Искам децата ми да имат нормален живот, хубава и топла къща”;
- „Искам децата ми да си намерят хубава работа, да печелят добре, за да могат да си купуват всичко, което сега не мога да им дам – лъскави спортни коли, хубави и маркови дрехи, да ходят по почивки.....”;
- „Не искам да живее в немотия, стига толкова, цял живот в мизерия, нека поне то да си намери добра работа, да си купи апартамент, хубав компютър и телефон”;
- „Всичко, което искам в близко бъдеще е да има пари, да знам , че може да си купи всичко, което иска.....”.

Като цяло всички интервюирани родители, с които разговаряхме се интересуват от развитието на своите деца. Независимо от доходите, които получават за тях образованието е ценност и децата им трябва да учат, за да могат успешно да се реализират в живота:

- „Трябва да учи, не да събира боклуците по кофите. Аз навремето исках много да уча, но моите родители не ми позволиха, защото млада ме ожениха и така си останах с основно образование до 8 клас”;
- „Образованието е важно, за да може да си намери добра работа и да стане добър и учен човек. Подкрепям го и ще продължа да го подкрепям, въпреки, че виждам, че му е много трудно. В училище го подиграват, смеят му се, че е циганин, но той е смел и не му пука много от закачките и подигравките”.

Когато става дума обаче за това как те виждат своето дете след 10 г. се наблюдава известна разлика в отговорите в разреза бедни – не-бедни. При бедните в болшинството от изследваните случаи родителите нямат голяма яснота за това какво ще стане през следващите 10 г. Несигурността и недоимъка в който живеят ги подтиска и не им позволява да мечтаят за бъдещето. Също така някои от родителите осъзнават, че местното, квартално училище не би могло да им даде големи шансове за успешна реализация:

- „Не знам, но това, че той учи в това квартално училище, за което знам, че нивото на образование не е много високо може би няма да му даде големи възможности. Ако учеше в елитна гимназия нещата са по друг начин.”;
- „В това училище нищо не учат. По цял ден е на улицата и не си пише домашните. Аз му викам хайде да пишеш, а той ми казва няма какво. Друго щеше да е , ако учи в друго училище, ама нямаме пари да го пратим”.

В заключение ще подчертаем, че бедността в която живеят част от изследваните ромски домакинства с деца не бива да бъде възприемана единствено и само от гледна точка на нейните материални измерители. Важен аспект, който не бива да бъде пренебрегван са така наречените нематериални условия, които правят възможно децата да развият своя истински потенциал. Защитата на децата от най-острите проявления на бедността е от особена важност , тъй като тогава се развива не само техния млад организъм, но и се формира психиката и характера им и поради това се нуждаят от достатъчно материални, социални и образователни условия за подкрепа и развитие.

ЛИТЕРАТУРА

Бедност и заетост: положението на ромите в 11 държави — членки на ЕС Проучване сред ромите — Данни на фокус, 2011, <http://fra.europa.eu>.

Международна организация на труда, Програма на ООН за развитие Бедността в условията на преход, 1998, 111 с.

Национален статистически институт България: предизвикателствата на бедността. Анализ по данни на Многоцелевото наблюдение на домакинствата, Издание на НСИ, София, 2003, 207 с.

Световна банка България: Променият се профил на бедността. Оценка на бедността. 2002, 152 с.

Световна банка Условията на живот преди и след присъединяването към ЕС, 2008, 16 с.